

המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

המרכז למורשת המודיעין

מודיעין ודוקטרינה צבאית - סתירה פנימית?

פיליפ ה. ג'. דיוויס וכריסטיאן גוסטפסון

הקדמה

המאמר "Intelligence and military doctrine: paradox or oxymoron?" פורסם במהדורה הראשונה של הגיליון ה-19 של כתב העת "Defence studies" ונכתב על ידי Philip H.J. Davies¹ ועל ידי Kristian Gustafson². במאמר, המחברים טוענים כי קיימת התנגשות אינהרנטית בין המעשה המודיעיני לבין המסגרת הצבאית. הם מוכיחים זאת על ידי בחינה של ההוראות התורתיות (מסמכים שמסבירים את הדוקטרינה ואת דרכי המימוש שלה) בנושא מודיעין שנכתבו בשנים האחרונות במערכת הביטחונית הבריטית.

לאורך ההיסטוריה, ניתן לתאר את ההתייחסות למודיעין בהוראות התורתיות הבריטיות כזניחה בהשוואה למערכים אחרים. כך למשל, בקובץ ההנחיות למודיעין השדה משנת 1904 בצבא הבריטי, ישנו עמוד אחד בלבד שמדבר על חובותיו של איש המודיעין, גם הוא בלי הדרכה על שיטות בהן הוא יוכל ליישם את חובותיו³.

במהלך המאה העשירם וביתר שאת בשנים האחרונות חל שינוי ביחס התורתי למודיעין שניתן להסבירו במספר גורמים:

1. המודיעין מתאוריה לפרקטיקה - במחצית השנייה של המאה ה-20 עבר המודיעין שינוי תפיסתי משהוגדר כמקצוע נפרד והתחיל להיחקר ככזה ולהילמד ככזה. דוגמה טובה לכך, היא השינוי בגישה למחקר מודיעיני ב-CIA. מלכתחילה הארגון הגדיר את העוסקים במודיעין כבעלי מקצוע באופן תיאורטי, אך רק בשנות ה-90 של המאה הקודמת החלה הכתבת טכניקות ושיטות לביצוע ניתוח והערכות באופן רגולטורי לחוקרים⁴.
2. עליית חשיבות המודיעין בשדה הקרב - בפרט סביב הלחימה בתחילת שנות האלפיים בגופים לא סדורים בעיראק ובאפגניסטן. במקביל, עלתה קרנו של המודיעין בדיון הציבורי סביב סוגיות כמו המלחמה בטרור.
3. שינויים טכנולוגיים משמעותיים – שחייבו שינוי של דוקטרינת המודיעין. תוכניות לימוד והוראות תורתיות קודמות נראות ארכאיות לאור קצב השינויים המהיר, הן בכלים הטכנולוגיים בהם המודיעין עושה שימוש, והן במושאי המחקר.

¹ פרופסור דיוויס הוא פרופסור ללימודי מודיעין באוניברסיטת ברונל בלונדון, בה הוא גם ראש מרכז ברונל למחקרי ביטחון ומודיעין. מלבד פרסומים רבים בנוגע למדיניות של מודיעין, פרופסור דיוויס גם עמד בראש העוסקים בסיוע לכתבת הדוקטרינה החדשה ב-2011.

² ד"ר גוסטפסון הוא מרצה בכיר בנושאי מודיעין, פוליטיקה והסטוריה באוניברסיטת ברונל בלונדון, והוא גם משמש כסגן ראש מרכז ברונל למחקרי ביטחון ומודיעין. גם הוא היה מהעוסקים בסיוע לכתבת הדוקטרינה החדשה ב-2011.

³ War Office, 1904. Regulations for intelligence duties in the field. London: Her Majesty's Stationery Office (HMSO), P. 3.

⁴ Darling, A.B., 1990. Central intelligence agency: an instrument of government to 1950. London: The Pennsylvania University Press.

בשנים האחרונות, נעשו מספר ניסיונות לשנות את ההוראות התורתיות בנושא המודיעין במערכת הביטחונית הבריטית. הגוף האחראי על כתיבת התורות האלה, ה-DCDC (המרכז לפיתוח, לקונספטים ולדוקטרינות תחת משרד ההגנה הבריטי), הוביל מספר מהדורות חדשות לדוקטרינת המודיעין.

כותבי המסמך טוענים כי קיים מתח בסיסי בין שני צדי המתרס: מחד גיסא, ההנחות האינטלקטואליות והמוסדיות, העגה והסטנדרטים של הצבא, ומאידך גיסא האתוס, הבסיס של עשייה מקצועית טהורה והניסיון המערכתי של המעשה המודיעיני, כפי שהגדירם שרמן קנט בהגדרתו את המודיעין כפעילות ולא כמידע או כארגון⁵. שני הצדדים לא רק שלא הולכים יד ביד, אלא לא פעם הולכים בקווים מקבילים ואף מנוגדים זה לזה.

כדי להתחיל להבין את המתח, יש להגדיר ראשית מהי דוקטרינה וכיצד נראה המימוש שלה.

דוקטרינה כ"חשיבה בתוך הקופסה"

כתיבת דוקטרינה מזמנת אתגרים. הרצון להגדיר סט של קווים מנחים, מוצדק ככל שיהיה, מצריך הבהרה של סוגיות עקרוניות. בין סוגיות אלה ניתן למצוא הגדרה (מי אנחנו?), מטרות (מה אנחנו עושים?) ושיטות (איך אנחנו עושים את זה?), תוך התחשבות בניסיון ההיסטורי וטיובו (איך עושים את זה טוב יותר?). בנוסף, דוקטרינה בנויה באופן היררכי-מהנחיות כלליות ועד שיטות במהדורות לחילות ספציפיים או למתארים ספציפיים. במורד הדרך, מן הנמנע שהיא לא תאבד עקביות.

עקב המורכבות שהוצגה לעיל, לא פעם מופק מסמך שעלול להיתפס כלא רלוונטי בקרב צרכניו - בין שמדובר במפקדים ובין שמדובר בלוחמים. כך למשל, בעוד שהצבא הבריטי הגדיר דוקטרינה כ"זו שנלמדת", קצינים זוטרים בצבא לא פעם מתייחסים אליה בפרפרזה כ"זו שלא קוראים אותה"⁶. עם זאת, חרף הזלזול בדוקטרינה, בפועל דורות של חיילים ושל קצינים מחונכים לאורה בהכשרות בשלבים השונים, והיא מהווה מעין מישור ייחוס לכל תכנון.

יתרה מכך, הדוקטרינה אומנם מוכתבת מלמעלה (Top down), אך היא מבוססת על סט הערכים, העקרונות וההגיונות של הגוף הצבאי, כך שהיא למעשה נוצרת בשיטת Bottom up. סט זה, עבר שיוף והתאמה לאורך השנים לפי אופיו של הארגון, כמו גם לאור אתגרים מולם התמודד. לכן,

⁵ Kent, S., 1949. Strategic intelligence for American world policy. Princeton: Princeton University Press.

⁶ Conversation, JSCSC Shrivenham, Intermediate Command and Staff Course, November 2010.

הדוקטרינה עמוקה יותר ממה שנוטים לייחס לה, משום שהיא מהווה הסדרה של התרבות הארגונית.

מתוך ההגדרות ואופי הדוקטרינה שהוצגו לעיל, ניתן להבין אותה כסדרה של קווים מנחים לחשיבה – סוג של קופסה לחשוב בה. עם זאת, קיים חשש שהקו המנחה יהפוך להיות חוק, או כפי שניסח זאת ג'ון פרדריק צ'ארלס פולר (היסטוריון ואסטרטג צבאי בריטי) – הסכנה שבדוקטרינה היא שהיא עלולה להפוך לדוגמה.⁷ יתרה מזאת, דוקטרינה שמובילה לקיבעון מחשבתי או לכישלון מודיעיני, מערערת את אמון המשתמשים בה, ובכך היא למעשה הופכת ללא רלוונטית ומקרינה לרעה על היחס לדוקטרינות באופן כללי.

אם כך, מה עושים כאשר סט הקווים המנחים, קרי הדוקטרינה, צריך להגדיר שאין קווים מנחים?

המעשה המודיעיני כ"חשיבה מחוץ לקופסה"

אין זה חדש שהאנליזה המודיעינית בכל שלביה, מהווה כר פורה להטיות קוגניטיביות.⁸ לשם המחשה, שני חוקרים בשם ברקוביץ' וגודמן, אבחנו במחקרם 17 כשלים יסודיים שיכולים להתרחש בשלב המחקר המודיעיני, 12 בשלב האיסוף ו-5 בקשר מול הצרכנים.⁹

כשניגשים לפתור כשל מודיעיני אחד, למשל על ידי הכתבה של שיטת עבודה אחרת, לרוב מייצרים כשל מודיעיני אחר. לשם המחשה, אם הערכה מודיעינית מבוצעת על ידי אדם יחיד, יש סכנה להטיית מראה. מנגד, אם יוכתב שהערכות רצוי לבצע תוך כדי שיח, ייתכן שדעתו של הדומיננטי ביותר היא זו שתתקבל, במנותק ממידת הנכונות שלה.

יתרה מזאת, כל ניסיון להחיל מתודה, כללית ככל שתהיה, מייצר מגבלות מחשבתיות ומייצר אנטגוניזם על הסף. ניתן להביא לדוגמה את הדיון ארוך השנים על מעגל המודיעין, על צורותיו השונות. בעוד שרבים מתייחסים אליו כאל כלי טקסונומי בלבד¹⁰, בהכשרות המודיעיניות הוא לא פעם מוצג כשיטה סדורה לעשיית מודיעין ואילו בפועל רבים מהפרקטיקנים וחלק מהחוקרים טוענים שאבד עליו הקלח בעידן הרשת והדיגיטלי בו אנו חיים.

ההתמודדות עם אתגרים אלו, באה לידי ביטוי בכך שמערכי המודיעין מקדשים ערכים כמו ביקורתיות, אתגור הנחות יסוד ובאופן כללי חשיבה מחוץ לקופסה. מנגד, דוקטרינה, כפי שהוסבר קודם, היא סט של עקרונות וקווים מנחים לחשיבה.

אי לכך, **דוקטרינה מודיעינית צריכה להיות קופסה שמכתיבה כיצד לחשוב מחוץ לקופסה שהוגדרה**. סתירה זו, לכאורה, היא לב הדילמה, והיא מועצמת עשרות מונים בעידן הנוכחי, בו הסביבה האסטרטגית משתנה ללא הרף.

⁷ Fuller, J.F.C., 1926. The foundations of the science of war. London: Hutchinson. P. 254.

⁸ The concept of intelligence failure is, of course, a contested one but we shall use it in its broadest, conventional sense (as distinct e.g. from policy failure). See, e.g. Jervis, (2010, pp. 2–3), Betts (2007, p. 187) and Dahl, (2013, p. 20).

⁹ Berkowitz, B.D., 1989. Strategic intelligence for American National Security. Princeton: Princeton University Press.

¹⁰ Davies, P.H.J., Gustafson, K., and Rigden, I., 2013. The intelligence cycle is dead, long live the intelligence cycle: rethinking intelligence fundamentals for a new intelligence doctrine. In: M. Phythian, ed. Understanding the intelligence cycle. London: Routledge, 60-62.

מאבולוציה לרבולוציה – בריטניה כמקרה בוחן

במערכת הביטחונית הבריטית היה ניסיון בשנים האחרונות לפתח סט של הנחיות ושל פקודות חדש עבור העוסקים במודיעין. ניכר כי ניסיונות אלו הוגבלו על ידי הקונספציות שלהן, ובכך הגבילו את העוסקים במודיעין. המסמך מ-1999 לא הפריד בין עקרונות שמיועדים לאיסוף מודיעין, לבין עקרונות שמיועדים לעיבוד מודיעין או להערכת מודיעין¹¹. ב-2003 נכתבה הצעה נוספת, אך בה לא הייתה התייחסות כלל לבלתי מעורבים מבחינת ההתייחסות המודיעינית (מי שאינו אויב או כוחותינו, כמו אוכלוסייה)¹². אי לכך, ולאור השינויים הטכנולוגיים והשינויים במפת האיום, הוחלט ב-2009 להתחיל במהלך רחב היקף של **חשיבה מהיסוד על כל מוסד הדוקטרינה המודיעינית**.

העבודה על הדוקטרינה החדשה ארכה כשנתיים. העוסקים במלאכה (DCDC) נעזרו בהוראות התורתיות של צבא ארה"ב, והתייעצו עם יועצים מחוץ למשרד ההגנה כמו אנשי אקדמיה וצוותי חשיבה. המסמך הועבר לבקרת איכות של משרדי ממשלה מגוונים בעלי פונקציות מודיעיניות לפני שעלה לאישור הבכירים.

הכותבים של הדוקטרינה הנוכחית, התמקדו בכתיבת הגיונות ועקרונות לעוסק במודיעין, ולא בשיטות ספציפיות. במהדורה זו למשל, במקום התייחסות למעגל המודיעין יש התייחסות לתפוקות המודיעיניות (איסוף, מחקר וכו') כתפוקות שקורות במקביל, כשהמעגל המודיעיני הוא צורת עבודה אחת מני רבות לטובת השגת התפוקות האלה¹³. בנוסף, הספרים היו לראשונה לא מסווגים, ולכן הציתו דיון בנושאים שהוצגו בהם- למשל, על ידי הרחבת השיח על הטיות קוגניטיביות בהקשריהן המודיעיניים.

פרק אחר בדוקטרינה הזו עוסק בצורך להיות גמיש ופרו-אקטיבי ככל הניתן, כך שעל כל פרט במערכת מוטלת החובה לעצב את המעשה המודיעיני בדמותו, גם על חשבון אוניברסליות. הקבלה מעניינת שבוצעה היא לנגנים בלהקת ג'אז, המחויבים למקביליהם, אך מאלתרים את חלקם¹⁴. במדריך נכתב שאין בכך כדי להחליש ערכים שעניינם לכאורה לא מקצועיים כמו משמעת או מערכתיות.

¹¹ Joint Doctrine and Concepts Centre (JDCC), 1999. Joint warfare publication 2-00: joint operational intelligence. Shrivenham, UK: JDCC.

¹² JDCC, 2003. Joint warfare publication 2-00: intelligence support to joint operations. 2nd ed. Shrivenham, UK: JDCC.

¹³ DCDC, 2011. Joint doctrine publication 2-00: understanding and intelligence support to joint operations. 3rd ed. Shrivenham, UK: DCDC.

¹⁴ The jazz metaphor was attributed in a footnote on the same page to "US Marine Corps Pamphlet Countering Irregular Threats – a Comprehensive Approach June 2006."

תוצאות והשלכות

לאחר כתיבת המסמך, התעוררו שאלות רבות בנוגע לאופיו, הן במערכת הבטחונית הבריטית, הן בארגונים מקבילים והן בשיח הציבורי. לצורך העניין, האם מסמך שמורכב מעקרונות כמו עידוד חשיבה יצירתית, עקרונות חשובים ככל שיהיו, בסופו של דבר לא מובן ובעיקר לא ישים, מה שחוטא למטרות המקורית. תשובה אחת לשאלה הזו, ניתן לחפש בהתייחסות של גופים אחרים למסמך.

זמן מה לאחר כתיבת המסמך, נאט"ו רצתה לאמץ את עקרונותיו גם לדוקטרינת המודיעין שלה. עם זאת, השינויים שבוצעו בדוקטרינה של נאט"ו היו הרבה יותר שמרניים בהשוואה לאלו של בריטניה. מעגל המודיעין נותר על כנו למשל, בתוספת ההערה בנוגע לכך שמדובר בקו מחשבתני. הערה זו הייתה קיימת גם בגרסאות קודמות של דוקטרינת המודיעין¹⁵.

בשורה התחתונה, לא ברור באיזו מידה השפיעה הגישה החדשה על המתח שבין הדוקטרינה הצבאית ובין המעשה המודיעיני. עם זאת, חצי עשור לאחר שנכתב, ניכר כי הגיע הזמן לבצע מחשב מחדש בעקבותיו, על אחת כמה וכמה לאור ההאצה בקצב השינויים.

¹⁵ NATO Standardization Office (NSO), 2016. AJP-2: allied joint doctrine for intelligence, counterintelligence and security. Edition A Version 2. Brussels: NSO.